

דף שבועי

בס"ד

פרשת ראה, תשפ"א, מספר 1430

על החובה 'וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכֵי' (דב' כח:ט) אלישי בן יצחק

הוא, ועל זה נאמר "וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכֵי" (שם:שם).³

ר' משה קורדובירו, בספרו תומר דבורה, פותח בקביעה:⁴

האדם ראוי שידמה לקונו ואז יהיה בסוד הצורה העליונה צלם ודמות, שאלו ידמה בגופו ולא בפעולות הרי הוא מכזיב הצורה, ויאמרו עליו צורה נאה ומעשים כעורים, שהרי עיקר הצלם והדמות העליון הן פעולותיו.

השאלה שראויה לבחינה היא, מה משמעות הדרישה ללכת בדרכי הא-ל. כדי להשיב עליה ניתן להבחין במספר גישות: הראשונה מקופלת בדרשתו המפורסמת של ר' חמא בר חנינא, שבאמצעותה ר' חמא מנסה ליצוק תוכן ומשמעות לדרישה המובאת בפסוק להלך אחר הא-ל. מהי אותה דרישה וכיצד יש ליישמה הלכה למעשה, וכך מצינו:⁵

אמר רבי חמא בר חנינא מאי דכתיב "אֲחֲרַי ה' אֵלֶיְכֶם תֵּלְכוּ", וכי אפשר לו לאדם להלך אחר השכינה, והלא כבר נאמר "כִּי ה' אֵלֶיךָ אֵשׁ אֲכָלָה הוּא" (דב' ד:כד), אלא להלך אחר מידותיו של הקדוש ברוך הוא; [מה] הקדוש ברוך הוא הלביש ערומים שנאמר:

"וַיַּעַשׂ ה' אֵלֶיךָ לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתַנּוֹת עוֹר וַיִּלְבָּשֵׁם" (בר' ג:כא), אף אתה הלבש ערומים; הקדוש ברוך הוא ביקר חולים, דכתיב: "וַיֵּרָא אֵלָיו ה'" (בר' יח:א) – אף אתה בקר חולים; הקדוש ברוך הוא ניחם אבלים, דכתיב: "וַיְהִי

בין ענייני הפרשה מקופל הציווי: "אֲחֲרַי ה' אֵלֶיְכֶם תֵּלְכוּ וְאֵתוּ תֵּיָרְאוּ וְאֵת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וּבְקִלּוֹ תִשְׁמְעוּ וְאֵתוּ תַעֲבְדוּ וְבוֹ תִדְבְּקוּ" (דב' יג:ה). בפשטות, פסוק זה מטיל את החובה ללכת בדרכי הא-ל, עיקרון שנשנה עוד מספר פעמים בספר דברים. הראשון מובא בפרשת "עקב" בציווי: "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֵלֶיךָ שֶׁאֵל מֵעַמֶּךָ כִּי אִם לִירָאָה אֵת ה' אֵלֶיךָ לְלַכֵּת בְּכָל דַּרְכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֵת ה' אֵלֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ" (דב' י:יב). המופע השני נמצא אף הוא בפרשת "עקב": "כִּי אִם שָׁמַר תִּשְׁמְרוּן אֵת כָּל הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנֹכִי מִצְוֶה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹתָהּ לְאַהֲבָה אֵת ה' אֵלֶיךָ לְלַכֵּת בְּכָל דַּרְכָיו וּלְדַבְּקָה בּוֹ" (דב' יא:כב). מופע שלישי נמצא בפרשת הברכות והקללות, המפורטת בפרשת "כי תבוא": "קִימָךְ ה' לוֹ לְעַם קְדוֹשׁ כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ כִּי תִשְׁמַר אֵת מִצְוֹת ה' אֵלֶיךָ וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכֵי" (דב' כח:ט).

מוני המצוות הכלילו עקרון זה בתוך מניין המצוות. כך למשל קובע הרמב"ם בספר המצוות:¹ "היא שצונו להדמות בו יתעלה כפי היכולת, והוא אמרו 'וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכֵי' (דב' כח:ט)". דברים דומים אנו מוצאים גם ב"ספר החינוך":²

שנצטוינו לעשות כל מעשינו בדרך הישר והטוב בכל כחנו, ולהטות כל דברינו אשר בינינו ובין זולתנו על דרך החסד והרחמים, כאשר ידענו מתורתנו שזהו דרך השם וזה חפצו מבריותיו, למען יזכו לטובו כי חפץ חסד

3 ראו גם: ספר מצוות גדול, עשה ז.

4 תומר דבורה, פרק א.

5 בבלי, סוטה יד ע"א. ילקוט שמעוני תורה, דברים רמז תתפז.

* עו"ד אלישי בן יצחק מרצה במרכז האקדמי שערי מדע ומשפט, ובעלים של משרד עורכי דין.

1 רמב"ם ספר המצוות, מצוות עשה ח.

2 ספר החינוך מצוה תריא.

בנוסחה שמציע רבינו בחיי⁹: "והלכת בדרכיו, ואותו תיראו, מלחקור עניינו מצד עצמותו, אלא מצד פעולותיו". כלומר, על האדם מוטלת האחריות לברר את הצופן האלוהי דרך ההתבוננות בפעולותיו של א-לוהים.

אם ישאל השואל, הרי מדובר במלאכה מורכבת, שספק אם האדם יוכל להכריע בה? לכן אבן עזרא מוסיף ומשמיענו¹⁰: "שתעשו על פי יכולתכם כמעשיו, ותרדפו אחרי נתיבותיו". כלומר, שרטוט הגבולות של פעולת הא-ל היא פונקציה של יכולת האדם בהתאם למעשיו, למעמדו או דרגתו. הוא יכול לבחור לעשות מעשה או לדחות פעולה מסוימת.

גישה אחרת אנו מוצאים אצל הרמב"ם, שהבין את מצוות 'והלכת בדרכיו' ככזו התובעת מהאדם את הבחירה בדרך הממוצעת, זו המאזנת בין שתי הקצוות¹¹. וכך מורה לנו הרמב"ם בהלכות דעות¹²:

ומצווין אנו ללכת בדרכים האלו הבינונים, והם הדרכים הטובים והישרים שנאמר 'וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכָּיו' (דב' כח:ט). כך למדו בפירוש מצוה זו מה הוא נקרא חנון אף אתה היה חנון מה הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום. מה הוא נקרא קדוש אף אתה היה קדוש, ועל דרך זו קראו הנביאים לא-ל בכל אותן הכנויין "ארך אפים ורב חסד", "צדיק וישר", "תמים", "גיבור וחזק" וכיוצא בהן, להודיע שהן דרכים טובים וישרים וחייב אדם להנהיג עצמו בהן ולהדמות אליו כפי כוחו¹³.

במורה נבוכים, כאשר הרמב"ם מבקש לתאר את השלמות האנושית, הוא כותב¹⁴:

השלמות האנושית האמיתית והיא השגת המעלות השכליות, כלומר תפיסת מושכלות

אֲחֵרֵי מוֹת אֲבֵרָהּם וַיְבָרַךְ אֱ-לֹהִים אֶת יִצְחָק בְּנֹו" (בר' כה:א), אף אתה נחם אבלים; הקדוש ברוך הוא קבר מתים, דכתיב: "וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בְּגֵי" (דב' לד:ו) – אף אתה קבור מתים.

את גישת המדרש מאמץ גם רש"י, שמסביר את הביטוי בפסוק "וּבו תִּדְבְּקוּן" בהתאם למדרש, וכך לשונו⁶: "הדבק בדרכיו, גמול חסדים, קבור מתים, בקר חולים, כמו שעשה הקב"ה".

דיוק מעניין מבקש לדייק ולחדד רבינו בחיי באומרו⁷:

"אֲחֵרֵי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם תִּלְכוּ" – אחרי מידותיו... והלכתה בדרכיו, ואותו תיראו, מלחקור עניינו מצד עצמותו אלא מצד פעולותיו... שרצה לומר ההדמות בפעולותיו הטובות והמדות הנכבדות שיתואר בהם הא-ל יתעלה על צד המשל, יתעלה על כל עילוי רב.

הרמב"ן משמיענו שמצווה זו מקפלת בתוכה פרק חשוב בעבודה התמידית של האדם. לפי דבריו, תכלית המצווה של 'והלכת בדרכיו' היא לעסוק בשרטוט גבולות הנורמה, החוק וההלכה המתפתחת על ידי האדם. במיוחד, מקום יישום החוק מוביל לצמתים מרכזיים בחייו של אדם. מצבים אלו תובעים מהאדם להכריע כיצד עליו לנהוג. ההכרעה יכולה להיות אוטונומית של האדם עצמו, ולעיתים תגולגל ההכרעה לפתחו של בעל סמכות, רב פוסק הלכה, שופט או מנהיג. על פי רוב, ההכרעה במצבים מעין אלו, תתיישב עם לשון החוק או עם פרשנות חוק, אלא שהכרעה זו גם אם תהיה תוצר מתבקש של החוק, יישומה בפועל יהיה מעוות, או יוביל לתוצאה קיצונית כזו שלא תתיישב עם השכל הישר או עם הסברה.

וכך הרמב"ן כותב⁸: "היא מצוה שנלך אחר עצתו וממנו לבדו נדרוש כל נעלם ונשאל כל עתיד". כלומר, התשובות לשאלות העומדות לפתחו של אדם צריכות להיות מוכרעות, בין היתר, תוך ניסיון לאתר את הנקודה האלוהית, את אבן הראשה המרכזית שבכוחה להחזיק את הקשת כולה. הדרך לתוצאות טובות, כאשר האדם נבוך, מובאת

6 רש"י על דב' יג:ה.
7 רבינו בחיי על דב' שם.
8 רמב"ן, שם.

9 רבינו בחיי, שם.
10 אבן עזרא, שם.
11 על הדרך הממוצעת ראו: אלישי בן-יצחק, על הדרך הממוצעת, דף שבועי לפרשת שמיני תשפ"א, גיליון מס' 1413.
12 משנה תורה, הלכות דעות, א, ה-ו.
13 תפיסה זו מאומצת גם בספר החינוך, מצוה תרי"א: "ענינה הוא דרך כלל שיבחר לו האדם בכל עניניו ובכל מעשיו – בין באכילה בין בשתיה, בין במשא ומתן בין בדברי תורה, בין בתפלה בין בשיחה ובכל דבר – הדרך הטובה והממצעת, ולא יתרחק אל הקצוות לעולם".
14 מורה נבוכים, חלק שלישי, פרק נד.

ממדרש זה עולה כי התורה והקב"ה הן שתי ישויות נפרדות, נבדלות זו מזו, וכל אחת מהן היא בעלת עמדה שונה ביחס לשאלת על מעמדו של החוטא. יתרה מזו, מלשון המדרש עולה בבירור מדרג שבראשו ניצב הא-ל, ומתחתיו נמצאת התורה.

אם נשוב לשאלתנו, מדוע יש מקום לצוות על ההליכה בדרכי הא-ל בנוסף לציווי על קיום המצוות, ניתן להשיב ולומר, שאין בתורה די. שכן, אדם יכול לעשות מצוות ולקיים את דברי התורה, ועדיין להיחשב כלשונו של הרמב"ן "נבל ברשות התורה".¹⁹ במילים אחרות, הציות לחוק בצורה עיוורת או אבסולוטית יכול להוביל לתוצאות שאינן צודקות, למצבי אבסורד ולמעשים שאולי הם במסגרת הדין, החוק וההלכה, אך מהבחינה הפרקטית הם בגדר "חסיד שוטה".²⁰ לכן באה המצווה של "והלכת בדרכיו"; להפנות את תשומת ליבו של האדם לחובה לשוב ולבחון את מעשיו בכל פעם מחדש, ולוודא שפעולתו במעשה המסוים אינה בבחינת "מצוות אנשים מלומדה", אלא היא אכן הדרך הנכונה.

בהתאם להגדרה שהניח דוד המלך בספר תהלים: "צדיק ה' בְּכָל דְרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל מַעְשָׁיו" (תה' קמה:ז), הרי שעל האדם לבחון אם מעשיו בכל מקרה ומקרה מגיעים למעלת "צדיק", והאם בכל פעולה ופעולה הוא בגדר "חסיד".

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

המלמדים דעות אמיתיים במטפיסיקה... הנביאים הבהירו לנו... שהשלמות שיש להתפאר בה ולבקש אותה היא ידיעתו יתעלה שהיא הידיעה האמיתית.

ר' משה קורדובירו מנסה ליצוק תוכן מעשי בחובה לדבוק בדרכי הא-ל וללכת בדרכיו. הוא קובע בספרו "תומר דבורה":¹⁵

לפיכך ראוי שידמה אל פעולות הכתר שהן שלוש עשרה מדות של רחמים עליונות ורמוזות בסוד הפסוקים: "מי א-ל כְּמוֹךָ נְשֵׂא עֹון וְעֵבֶר עַל פֶּשַׁע לְשֹׂאֲרֵית נַחְלָתוֹ לֹא הִחְזִיק לְעַד אַפּוֹ כִּי חָפֵץ חַסֵּד הוּא. יָשׁוּב יִרְחַמְנוּ כִּבְשׁ עֲוֹנֹתֵינוּ וְתִשְׁלִיךְ בְּמַצְלוֹת יָם כָּל חַטָּאוֹתֵם. תִּתֵּן אֶמֶת לְיַעֲקֹב חַסֵּד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתָּינוּ מִימֵי קֶדֶם" (מי' ז:יח-כ).

אלא שכאן עולה שאלה נוספת; מה טיבה של הדרישה ללכת בדרכי הא-ל, הרי לשם מה ניתנו המצוות? עיקרן של אלו בשכלול האדם; המצוות הן בבחינת 'אֲנֹכִי ה' אֶ-לֶהִיךְ' (שמ' כ:ב). בניסיון להבין את משמעות המילה 'אֲנֹכִי' למד המדרש:¹⁶ "אנכי לשון נוטריקון הוא, אנא נפשי כתבית יהבית (=אני, האל, נפשי כתבתי ונתתי)". אם כך, מה תכליתה של המצווה ללכת בדרכי הא-ל?

בניסיון נוסף להשיב על שאלה זו, אבקש לפנות למקור אחר בדברי חז"ל, מפורסם אף הוא, ועוסק במעמדו של החוטא. וכך הוא לשון המדרש:¹⁷

שאלו לחוכמה החוטא מהו עונשו, אמרה להם: "חַטָּאִים תִּדְרֹךְ רַעְהָ" (מש' יג:כא).

שאלו לנבואה החוטא מהו עונשו, אמרה להם: "הַנְּפֹשׁ הַחַטָּאֵת הִיא תָמוּת" (יח' יח:ד).

שאלו לתורה חוטא מהו עונשו, אמרה להם: יביא אשם ויתכפר לו.

שאלו להקב"ה החוטא מהו עונשו, אמר להם: יעשה תשובה ויתכפר לו, הדא היא דכתיב: "טוב וְיָשָׁר ה'".¹⁸

לחוכמה, לנבואה ולקב"ה. כך למשל בירושלמי, מכות פרק ב הלכה ו.
 19 רמב"ן ו' יט:ב.
 20 לדיון בשאלת מהו חסיד שוטה, ראו: בבלי, סוטה כ"א.

15 תומר דבורה, פרק א.
 16 פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פסקא יב - בחדש השלישי.
 17 פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פסקא כד - שובה.
 18 מדרש זה מופיע במספר מקומות. בחלק מהמקומות חסרה הפנייה לתורה, והפנייה היא רק